

ימי פורים ומצוותיהם
תוקפם כדברי סופרים או כדברי קבלה?
(דיון בדברי מרן הרב בספרו "מצות ראי"ה" סי' תרפ"ז)

ימי הפורים ומצוותיהם נכתבו במגילת אסתר - הנכללת בכלל כתבי הקודש כדשנינו במסכת מגילה (ז' א'). במגילה עצמה נכתבו הועלו גם דברים שעלו ברצון חכמים לתקן, כמו איסור מלאכה בפורים, אך לא פשט איסורם בישראל, משום שיו"ט לא קבילו עליהו כמבואר שם (דף ה, ב).

השאלה היא האם הזכרת החובות במסגרת כתבי הקודש מקנה לימי הפורים וחובותיהם תוקף הלכתי מיוחד או שהכללתם בכתבי הקודש אינה משמעותית להלכה, וחובתם היא רק מדברי סופרים כחנוכה?

שאלה זו נדונה בראשונים ביחס לשתי הלכות: א. היתר תענית בי"ג אדר, למרות שי"ד וט"ו הם ימים שנזכרו במגילת תענית כימים שאין מתענין לפניהם ולאחריהם. ב. אבילות בימי פורים, החלים ביום הראשון או בתוך שבעת ימי אבילות (שו"ע או"ח סי' תרצ"ו בשם ה"ארחות חיים" וה"כלבו" שהובאו דבריהם ב"בית-יוסף").

א. היתר תענית בי"ג באדר.

"בעל המאור" בריש מס' מגילה נקט דשאני ימי פורים משאר ימים שנזכרו במגילת תענית שאין מתענין לפנייהט ולאחריהם, משום דפורים נחשב כדברי קבלה ודברי קבלה אינם צריכים חיזוק, כמבואר במס' ראש השנה (דף יח'), ולכן מותר להתענות לפנייהם ולאחריהם.

לעומת זאת הר"ן במסכת תענית (דף ו מדפי הרי"ף, ד"ה "ולענין הלכה") חולק וסובר שדברים שנכתבו בכתובים, אף ע"י נביא, אין להם גדר של דברי קבלה, כשם שאמרו על דברי נביא שנכתבו בספרי הנביאים.

ב. אבילות בפורים.

ה"ארחות חיים" וה"כל בו" סוברים שאין אבילות נוהגת בפורים. נמוקם מבואר בשו"ע או"ח סי' תרצ"ו: "דלא אתי עשה דיחיד דאבילות ודחי עשה דרבים דאורייתא, דלשמוח בפורים דברי קבלה נינהו שהם כדברי תורה". לא כן היא דעת הרמב"ם בהלכות אבילות פרק יא, ג: "אבל נוהגין בהן (בחנוכה ובפורים) כל דברי אבילות וכו'".

התפיסה המקובלת היא שהמחלוקות האלו תלויות בספק אחד: האם הזכרתם של ימי הפורים וחובותיהם בכתבי הקודש נותנת להם תוקף מיוחד גדול יותר מדברי סופרים. אולם נראה שניתן לומר שכל הלכה נדונית לגופה, בלא שיהא להן מכנה משותף. ראייה לדבר, שדעת "בעל המאור", בקשר לתענית, לא הוזכרה בפוסקים בהלכה הנוגעת לאבילות בפורים, ומאידך דברי ה"כלבו" וה"ארחות חיים" לא הובאו בקשר לדין של תענית אסתר.

נימוקו של דבר: "בעל המאור" אשר הגדיר וקבע שפורים דינו כדברי קבלה אשר אינם צריכים חיזוק כלשון הגמרא בר"ה (דף י"ח) כותב את דבריו באופן שניתן לפרשם שמעמדם של ימים הכתובים בכתבי הקודש חזק ואיתן בתודעת

הציבור ולכן אינם צריכים חיזוק. ואין צורך לומר לדעתו שתוקף חיובי פורים הם יותר מדיני סופרים, (שוב ראיתי שכ"כ הגר"א נבנצאל שליט"א בספר "ביצחק יקרא": סימן כ"ט).

כך מדויקים דברי המרדכי - מגילה (סי' תשע"ו) שאף הוא העלה כדבריו של "בעל המאור" וכתב: "ופורים דכתיב בכתובים הו"ל כדברי תורה ולא בעי חיזוק". דוגמת חנוכה שכתב שם דהוא פרסומי ניסא.

אפשר לפי"ז להרחיק לכת ולהסביר בדרכו של "בעל המאור" דבאמת כתובים אינם כדברי קבלה במושג המקובל מאחר שלא נכתבו אלא בכתובים. מ"מ לגבי המושג של דברי קבלה שאינם צריכים חיזוק גם דברים שנכתבו בכתובים גלויים וידועים הם ולכן אינם צריכים חיזוק.

לביאורים אלו אין תוקף חיובם של ימי הפורים שונה. ואין כל נ"מ הלכתית נוספת מלבד ההבדל בדין איסור תענית מדרבנן ימים שלפניהם ולאחריהם. והשינוי נובע מהעובדה שפורים גלוי וידוע לכל. (כדוגמא: ספק בחיוב מצוות ימי הפורים לא יהיה דינו לחומרא).

מאידך דברי ה"ארחות חיים" שאבילות נדחית מפני קיום מצוות הפורים מאחר שפורים דינו כדברי קבלה מתפרשת רק בדרך שתוקפם של חיובי הפורים הם כשל תורה, ולכן מצות שמחת פורים דוחה את מצות האבילות של יום ראשון מדאורייתא. מעתה ברור שאין מקום להשוות את שני הדיונים, שכן "בעל המאור" סובר שגדר חיוביהם הוא דברי סופרים, ובעל ה"ארחות חיים" סובר שתוקף ימי פורים וחובותיהם כדברי קבלה וכשל תורה.

דחית תורה ומצוות לקריאת מגילה -
 בדברי הגראי"ה קוק זצ"ל ודחיתו לט"ז.

בשו"ע "אורח חיים" סי' תרפ"ז סעיף ב' למדנו: "מבטלין ת"ת לשמוע מקרא מגילה. קל וחומר לשאר מצוות של תורה שכלם נדחים מפני מקרא מגילה שאין לך דבר שנדחית מקרא מגילה מפניו..."

הלכה זו מבוססת על הגמרא במסכת מגילה דף ג', א'. ונחלקו הראשונים מהי המשמעות שמבטלין מצוות לקיום מקרא מגילה. האם מאחרים את קיום המצוה או שמבטלין את קיום המצוה?

ה"מאירי" הביא דעות שונות בזה, ודעת התוס' והר"ן היא שמאחרים אך לא מבטלין. הט"ז דן בדעותיהם ונוטה לפרש שדעת הרמב"ם היא שמבטלים אף את המצוה לגמרי. (עי' בספר הזכרון "כי שרית" ירושלים תשמ"ח, כמאמריהם של הגרא"א כהנא שפירא שליט"א הרה"ר לישראל ושל הרב מרדכי פרום זצ"ל שדנו באריכות בדברי הט"ז).

הט"ז מסביר את טעם הדבר שמצוות קריאת מגילה יכולה לבטל מצוה דאורייתא משום שחובת קריאת המגילה היא מדברי קבלה והם כדברי תורה. ואילו מרן הראי"ה זצ"ל בספר "מצות ראי"ה" סי' תרפ"ז, מסביר את הדין הזה משום שיש כח לחכמים לעקור דבר מה"ת בשכ ואל תעשה. וכדבריו איתא בריטב"א מגילה, שם סוד"ה "מדסמכו".

מרן הראי"ה דוחה את דברי הט"ז וטוען שעיקר חיוב קריאת המגילה הוא מדברי סופרים מתקנתם של אנשי כנה"ג, וכפי שאומרת הגמרא במגילה ב' א': "מכדי כולהו אנשי כנה"ג תקנינהו וכו'".

בהמשך כותב הרב שאין אפשרות שתהא מצוה לדורות נאמרת כנבואה, כדברי הרמב"ם בהל' "יסודי התורה" פרק ט' ה"א: "הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, לפיכך אם יעמוד איש מבין האומות בין מישראל ויעשה אות ומופת

ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה או לפרש במצוה מן המצוות פירוש שלא שמענו משה... הרי זה נביא שקר... שהרי בא להכחיש נבואתו של משה ומחתו בחנק..." לכן אי אפשר לומר על חובות אלו שהן בגדר דברי קבלה שהם כדברי תורה דמי. דבריו ודרכו של הרב זצ"ל תואמים להסכרנו כדעת בעל המאור. אולם דעת הט"ז תואמת את דעת ה"ארחות חיים" הסבור שתוקף ימי הפורים הוא כדברי קבלה.

בירור דעות הראשונים ומחלוקתם

ניתן להסביר את דברי הראשונים ומחלוקתם בקשר שבין תורה לנבואה עפ"י דברי החיד"א ומרן הראי"ה באגרותיו כרך א' עמוד קכ"ג. התוספות במסכת ברכות (נב, א בד"ה ורבי יהושע) חלוקים על דעת הרמב"ם בהלכות "יסודי התורה" פרק ט' ה"א וס"ל דיש אפשרות להוראה מן השמים כאשר אין הדברים סותרים לכללי תורה בין בנבואה או בבת-קול. כדעת התוספות כתב גם ריה"ל ב"כוזרי" במאמר שלישי פסקא א' ל"ט: "כל זה בזמן שסדר העבודה והסנהדרין וכל שאר המשמרות ששקדו על דמות אורח החיים של העם נשארו כהויתם ודבק בהם הענין הא-לקי בלי ספק. אם דרך נבואה או באמצעות סיוע ממרומים והארה עליונה כמו שהיה הדבר כל ימי בית שני... כך נתחייבנו במצוות מגילה ופורים ובמצוות חנוכה ויכולנו לברך "וצונונו על מקרא מגילה" ול"הדליק נר חנוכה"... וכדומה כי אילו נולדו דיננו אלה אחרי הגלות לא היו נקראים מצוות ולא היו מחייבים אותנו בברכה". נראה שזה ההסבר ודעת ה"ארחות חיים". וחידוש הוא שהשו"ע פסק כ"ארחות חיים" ולא כדרכו של הרמב"ם בענין. (וראה אריכות דברים בהקדמתו של רבי ראובן מרגליות לשו"ת "מן השמים" לר"י ממרו"ש ועי'

בחוברת "בכורים", ג' ניסן תשמ"ו, במאמרו של ר' יעקב אפשטיין. ובחוברת "מעליות" הוצאת ישיבת "מעלה אדומים" חוברת ו.)

אמנם עדיין צ"ע בכוונת ה"ארחות חיים" שהרי בעצם הכתיבה במגילה לא די, שהרי במגילה נכתבו גם דברים שלא קבלו עלייהו כמו איסור מלאכה, ומנא לן דיהא לימי הפורים ומצוותיהם תוקף כשל תורה?

כן צע"ק בדברי ה"טורי אבן" (מגילה ה' ב') שכתב דספק דברי קבלה לחומרא כשם שספיקא דאורייתא לחומרא דכולם מפי א-ל אחד נאמרו. והדבר מוקשה: שהרי המגילה לא באה לאסור מתוקף רצון הבורא נותן התורה אלא מכוחם ובסמכותם של חכמי הדור בדורם של מדרכי ואסתר. אכן מרן הגראי"ה קוק זצ"ל אשר נוטה לומר כדברי הטו"א שספק בחובות הפורים לחומרא הסביר את החומרא בצורה שונה וכתב: רק מפני שנכתבה התקנה במגילה ברוה"ק אפשר שיש לה איזה צד חומר משאר דברי סופרים לענין ספק וכיוצא בזה.

מבואר שלדעתו החומרא בספק מבוססת על כך שכתובת התקנה במגילה מקנה לה צד חומר יותר משאר דברי סופרים. ואפשר שזה הביאור בדעת ה"ארחות חיים". [ועי' בב"ח בסי' תק"ן שכותב אף הוא את הכיטוי שדברי קבלה כדברי תורה אולם גם בדבריו הכוונה לא לתוקף החיוב כ"א להיקף הצומות ליממה בת כ"ד שעות, ולהנהגות הצום ולא לחומרת הצום].

לדברי הרב אפשר שיש דרגות שונות של דברי-תורה וחיוביהם. א. דברי תורה. ב. דברי קבלה שתוקף חיובם איתן יותר מתקנת חכמים. ג. דברי סופרים.

בירור דעת הרמב"ם.

בעקבות דברי הרמב"ם בהלכות "יסודי התורה" ודרכו בחיובי פורים שדברי סופרים הם ואף אבילות בפורים נוהגת, צריכים לכאר את דבריו בהלכות "מגילה

וחנוכה" פרק א' כתחילתם וז"ל: "קריאת המגילה בזמנה מצות עשה מדברי סופרים והדברים ידועים שהיא תקנת הנביאים". פתח בכך שהחיוב הוא מד"ס וסיים שהיא תקנת נביאים. ואם תאמר שהרמב"ם בא רק לקבוע עובדה היסטורית שאנשי כנה"ג היו גם נביאים (כמשמעות דברי הג"ר איסר זלמן מלצר ז"ל שם ב"אבן האזל" שציין לדברי הגמ' במגילה י"ד, א דמרדכי היה נביא ורש"י ד"ה "נבואה") מה משמעות ההלכתית לציון העובדה שהמתקנים היו נביאים? וצ"ע.

בהלכות תפילה פרק י"ב הל' א' כתב: "משה רבינו תיקן שיהיו קוראין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית". ובגמרא כ"ק פ"ב א' למדנו: "וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים" (שמות ט"ו כ"ב) דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה כיון שהלכו שלושת ימים בלא תורה נלאו, עמדו נביאים שביניהם ותקנו להם. דייק הרמב"ם ושינה מלשון הגמרא, ובמקום "ונביאים שביניהם" כתב "משה רבינו". וראה ב"כסף משנה" שם. (הסבר מאלף ניתן ע"י הגר"ד סולוביצ'יק שליט"א בשיעור לזכר אביו ר' משה סולוביצ'יק ז"ל ונתפרסם בספר "שעורים לזכר אבא מרי ז"ל" עמ' קצ"ז "תקנת משה").

יש להוסיף לדבריו עפ"י המדויק בדברי הרמב"ם שקריאת התורה בשני ובחמישי היא לכתחילה בשחרית (וב"משנה ברורה" סי' קל"ה סק"א כתב דאם לא קרא שחרית יקרא כל היום כולו, וזה ודאי יתכן רק לאחר מתן-תורה מאחר שרק אז נתחייבו בתפילה).

נראה להסביר את דברי הרמב"ם עפ"י המבואר ב"פחד יצחק" לגר"י הוטנר זצ"ל - (חנוכה, מאמר י"ד) דסנהדרין שבין חבריה נמצאו גם נביאים נחשבת גדולה בחכמה מהסנהדרין שלא היו בה נביאים, אף לענין ההכרעה בהוראתה. הגר"י הוטנר הביא ראיה לדבר מסוגית הגמרא במס' ברכות כ"ח ב' דאמרה על "בי"ד של אנשי כנסת הגדולה שהיו בהם ק"כ זקנים ובהם כמה נביאים תקנו ח"י ברכות על הסדר. ומדחשבינן לה - לנבואה - עדיפות בשם בי"ד, שמע מינה שיש כזה יפוי-כח בהוראה. והוסיף ששאלת הגמרא בריש מסכת מגילה (ב' א') שאין

בי"ד יכול לבטל דברי בי"ד חבירו, לגבי זמן קריאת מגילה, היא ללא אפשרות שינוי מאחר שכבית הדין המתקנים היו נביאים.

מעתה ברורים דברי הרמב"ם אף לשיטתו: יסוד קביעת ימי פורים מדברי סופרים; תוקפם מכח לאו ד"לא תסור" ככל דברי סופרים ואין בהם חומרא לדינא. אולם הנביאים שנמנו באותו מעמד של קביעת ימי הפורים נותנים משמעות הלכתית לא לתקנה אלא לבי"ד המתקנים. שאין בי"ד אחר יכול לבטל תקנתם מאחר והם גדולים בנבואה, ולכן הוסיף הרמב"ם את הפיסקה: "והדברים ידועים שהיא תקנת בי"ד".